

Բ. ՈՒՏԻՆ
(Սուլեմ—Ֆրանսիա)

ԱՊՈՂԻՆԱՐԻ ՄԻ ԲՆԱԳՐԻ ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՓՐԵՄԻ ԱՆՎԱՆ ՏԱԿ

Ապողինար Լավողիկեցի եպիսկոպոսը, որը հակաբիոսականության հռանդուն ախոյան էր, ինքն էլ վերջում որպես հերետիկոս դատապարտվեց Կոստանդնուպոլսի ժողովում, 381 թվականին: Նրա քրիստոսաբանական գրվածքները, որոնք արտահայտություններ միաբնյա էին¹, հասել են, այնուամենայնիվ, մինչև մեր օրերը շնորհիվ հեղինակային կեղծանունների (Աթանաս, Գրիգոր Սքանչելագործ, Հուլիոս և Փելլիկոս Հռոմայեցիներ): Այդ մասին նշելով իր թանկարժեք «Հայկական մատենագիտության» մեջ, բանասեր Հ. Ս. Անասյանը շատ իրավացիորեն գրում է. «Շատ հավանական է, որ հայ մատենագրության մեջ ևս հայտնաբերվի նման փաստ՝ եթե հետազոտության կատարվի այդ ուղղությամբ» (էջ 1042): Առանց ձեռնամուխ լինելու այդ ուղղությամբ հատուկ պրպտումների՝ մենք պատահեցինք մի բնագրի, որն արդարացնում է այդ հավաստումը և միաժամանակ ի հայտ է բերում Ապողինարի մի նոր կեղծանունը, որ է Եփրեմ Ասորի: Խոսքը վերաբերում է «Յազատքս հաւատոյ և մարմնաւորութեան» թղթին, որը հունարենում, լատիներենում և ասորերենում ավանդվել է Հուլիոս Հռոմայեցու անվամբ²:

Գրվածքի հայերեն թարգմանությունը, որն ուղղակի հունարենից է կատարվել, կարող է լինել հունաբան դպրոցի դարաշրջանից: «Կնիք հաւատոյ»-ն, որը նրան չի վկայակոչում, ապահովաբար նրանից առաջ է:

Մենք այդ հրատարակում ենք՝ հիմնվելով մեզ հայտնի երեք ձեռագիր օրինակների վրա, որոնք բնագիրը տալիս են լրիվ:

A — Կ. Պոլիս, Ղալաթիայի Հայոց Ազգային մատենադարանի ձեռ. № 54, քրիստոսաբանական ժողովածու, ԺԳ դ., էջ 324—325: Սկզբից և վերջից թերի այս ձեռագիրն արդյոք չի՞ պարունակում Հովհան Մայրազոմեցու և կամ Անանիա Նարեկացու կորած «Հաւատարմատ»-ներից մեկը:

B — Երևան, Պետական Մատենադարանի ձեռ. № 5115, Եփրեմի ճառերի ժողովածու, ԺԳ դ., էջ 254բ—256ա: Կտուց անասպատից եկած այս ձեռագրի հիշատակարանից մի քանի տողեր են մնացել³:

¹ Տես H. de Riedmatten, La Christologie d'Apollinaire de Laodicée, in *Studia Patristica II* (Texte und Untersuchungen, 64), Բեռլին, 1957, էջ 208—234:

² H. Lietzmann, Apollinaris von Laodicea und seine Schule, I, *Տյուրինգեն*, 1904, էջ 135—137 և 194—203:

³ Մեր խորին շնորհակալությունն ենք հայտնում Մատենադարանի տնօրեն աղագ. Լ. Խաչիկյանին, որը մեզ տրամադրեց այս ձեռագրի մանրաժայգիները:

C — էսկուրիալ, ձեռ. Escorial Մ II. 9, որը B-ի մի անուղղակի պատճենն է՝ կատարված կլոնում, 1565 թ., էջ 186—187:

Հետևողական մի քննություն հավանաբար ի հայտ կբերի ուրիշ օրինակներ ևս՝ չինի լրիվ բնագրի, թե բեկորների: Այդ ժամանակ հնարավոր կլինի վերականգնել տարբերակները՝ միաբնակների և երկաբնակների միջև եղած հակաճառությունների առիթով հրապարակ եկած տերմինաբանության աատիճանական զարգացման պատմական համապատկերի մեջ և այս թղթի ունեցած ազդեցության ծավալը հայկական ավանդության մեջ⁴: Հրատարակությունում մենք ընդգծում ենք այն մասերը, որոնք բացակայում են հունարեն սկզբնագրում⁵:

ԵՓՐԵՄԻ Ի ՍՈՒՐԲ ԵՐՐՈՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մի որ անգոսնեսցէ զփրկական³ մարմինն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, ի պատճառս⁴ համագոյությունն⁵. զի եւ⁶ ոչ մեր ժողովս եւ ոչ որ զմարդկային⁷ խորհուրդսն⁸ ունիցին⁹, զմարմինն¹⁰ ըստ ինքեան համագոյական Աստուծոյ ասէ եւ կամ խորհի. բայց եւ¹¹ ոչ յերկնից զմարմինն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ասեմք¹², այլ ի սրբոյ¹³ կուսէն Մարիամայ¹⁴ խոստովանիմք մարմնացեալ զԱստուած Բանն¹⁵ եւ ոչ բաժանեմք¹⁶ զնա յիւրմէ մարմնոյն¹⁷ յերկուս դէմս, եւ ոչ յերկուս բնութիւնս, Բանզի եւ ոչ միտք մարդոյն¹⁸ յիւրմէ¹⁹ մարմնոյն բաժանին. այլ մի դէմք²⁰, եւ²¹ մի բնութիւն²², բովանդակ մարդ:

Արդ թէ²³ ըստ նմանութեան մարդոյն²⁴ հաւատամք եկեալ զՏէրն²⁵ մեր Յիսուս Քրիստոս, ի նմին իսկ ի²⁶ կուսական յղութենէ²⁷, ըստ որում եւ²⁸ աստուածածին ցուցաւ կոյսն²⁹—այս է³⁰ խորհուրդ փրկութեան մերոյ մարմնանայն³¹ Աստուծոյ Բանին—եւ անորոշելի եւ անմեկնելի յիւրմէ մարմնոյն, առ Աստուած Բանն միաւորութեամբ ըստ բնական համագոյությունն Բանին³² առ

⁴ Գիտելի է, որ A ձեռագրի լուսանցքներում ընթերցողները կարիք են զգացել անճիշտ համարված որոշ բառեր կամ մասեր բացատրելու կամ ուղղելու:

⁵ Այդ մասերը տպագրվում են շղագրով: Հայերեն բնագրում կարիք կա լրացնելու մի քանի բառեր, որոնք դուրս են ընկել թարգմանության ընթացքում: Այսպես՝ ձեռ. 6-ից հետո. «աչ մեկ եւ ոչ մեր ժողովս», 22-ից հետո. «բովանդակ մարդ եւ բովանդակ Աստուած», 58-ից առաջ «և Աստուած հզարն», 59-ից հետո, երկուսի միջև, անհետացել է մի ամբողջ հատված. «զի և ոչ...», 64-ից հետո. «աստուածային խորհի այլ մարդկային», և վերջապես 81-ից հետո, հունարենն ունի մի հատված, որը պակասում է ինչպես հայերենում, այնպես էլ ասորերեն և լատիներեն թարգմանություններում:

1 AB Նորին եփրեմի: 2 B Երրորդութիւն: C Նորին երանելոյն արբա եփրեմի ասացեալ յազազս ի սուրբ Երրորդութիւնն: 3 B զփրկական և զփրկան: 4 A պատճառս: 5 A համագոյութեան: 6 BC չի: 7 BC եւ մարդկային: 8 BC խորհուրդս: 9 BC ունիցի: 10 BC զմարմին: 11 BC չի: 12 A ասեմք զՏեառն. BC զմարմին. A զմարմինն: 13 A սուրբ: 14 A ի Մարիամայ. C կուսէ Մարիամայ: 15 BC զմարմնացեալ Բանն: 16 A բաժանեմ: 17 B զնայ յիւրմէ մարմնոյն. C զնա յիւրմէ մարմնոյն: 18 A մարմնոյ: 19 B յիւրմէ: 20 A դէմ: 21 BC չի: 22 BC մարմին: 23 BC եթէ: 24 A մարդոյ: 25 A զՏէր: 26 BC չի՝ իսկ ի: 27 B յղութենէն: 28 BC չի: 29 A սուրբ կոյսն: 30 A չի: B եւ այս է: 31 BC մարմնանայ: 32 A համագ-Բանին. BC Բանին միաւորութեամբ:

Հայր, վասն զի հաւասար է անուանն, եւ³³ մարմինն³⁴ նորա, եւ մարմին է ճշմարտապէս: Զմարմնաւորութիւնն³⁵ խոստովանիմք լեալ³⁶ Բանին Աստուծոյ. եւ եթէ ոչ հաւասար է ամենայնիւ³⁷, ապա³⁸ ի բաց կայ³⁹ յաստուածութենէն, եւ ոչ Բանն երկրպագեցի, եւ⁴⁰ ոչ փրկութիւն առանց Բանին. ամենայն իրաւք⁴¹ հաւատացելոցն⁴² զհետ երթայ առանց էութեան⁴³ աստուածային Երրորդութեանն:

Քանզի ոչ երկրպագելի⁴⁴ որ և ոչ⁴⁵ փրկութիւն է⁴⁶ առանց աստուածային Երրորդութեանն, այլ աւելորդ և տարածամ նոյն ինքն⁴⁷ ցուցցի⁴⁸ մարմնաւորութիւնն⁴⁹ սուտ⁵⁰ գոցի եւ անսուտն⁵¹ եւ⁵² աստուածային⁵³ գիրք⁵⁴ եթէ Բանն մարմին եղև եւ⁵⁵ եթէ ծնաւ մեզ⁵⁶ Յիսուս Քրիստոս Տէր⁵⁷ ի բաղաքի Դաւթի. սուտ գոցի եւ Յիսուս մանուկն⁵⁸ եւ ամենայն նորին նմանք⁵⁹. զի եւ⁶⁰ ոչ մեծ ինչ եւ պատուական քրիստոնէից⁶¹ պարզեւք, քան թէ ի մահ նորա մկրտութիւնն⁶² բան ունիցի⁶³, եւ եթէ⁶⁴ ոչ թուելի է⁶⁵ յաստուածային⁶⁶ Երրորդութեանն մարմնաւորութիւնն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, ապա եւ ոչ մկրտութիւնն փրկութիւն եղև: Քանզի ի մահն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի մկրտին ամենայն հաւատալ (էջ 325) ցեալ⁶⁷:

Բայց մեզ խոստովանելի է զՈրդին Աստուծոյ Աստուած ճշմարիտ՝ նախ քան զյաւիտեանս, համազոյական⁶⁸ Հայր⁶⁹, զՅիսուս Քրիստոս զՏէրն⁷⁰ մեր զոր կոչան ծնաւ փրկիչ եւ կեցուցիչ. և նմա զերկրպագութիւնն⁷¹ հարկաւորապէս⁷² մատուցանեմք. եւ ոչ որոշի⁷³ յերկրպագութենէ մարմինն նորա, քանզի անհնար⁷⁴ է որոշիլ⁷⁵ յաստուածային⁷⁶ կենացն, որոշիլ⁷⁷ երկրպագութեանն. զի չորժամ մարմնոյն որ⁷⁸ ոչ պագանիցէ⁷⁹ երկիր⁸⁰, նմա ոչ⁸¹ երկրպագէ, որպէս աւետարանիչն մի զկեանս⁸² Բանին և մարմնոյն աւետարանելով, ասէ՛ Բանն մարմին եղև. ապա⁸³ ուրեմն եթէ⁸⁴ Բանն մարմին եղև⁸⁵ Բանին երկիր պագանելով⁸⁶, մարմնոյն երկիր պագանէ⁸⁷. եւ երկիր պագանելով⁸⁸ Յիսուսի Քրիստոսի առաքեալքն⁸⁹ մարմնոյն երկիր պագանէին եւ Բանին Աստուծոյ⁹⁰ ընդ նմին. եւ հրեշտակք⁹¹ նմա սպասաւորէին⁹² որպէս իւրեանց Տեառն, մարմնոյն երկիր պագանելով⁹³. նոյնպէս եւ կոչան ի սկզբանն մարմին ծնանելով, զԲանն⁹⁴ և է Աստուածածին. եւ⁹⁵ հրեայքն⁹⁶ զմարմինն խաշելով⁹⁷ զԱստուած խաշեցին. եւ զի ոչ մի ինչ իսկ է բաժանումն Բանին և մարմնոյն նորա⁹⁸ յաստուածային գիրսն⁹⁹. այլ է մի բնութիւն, մի զարութիւն, մի զէմք¹⁰⁰, բոլորն Աստուած և բոլորն մարդ նոյն¹⁰¹ ինքն:

33 BC շի: 34 BC բնութիւն: 35 BC զմարմնաւորութիւն: 36 A լեալ: 37 BC ամենայն: 38 BC բանիւ: 39 A եկաց. C կա: 40 A շի: 41 B իրօք: 42 BC հաւատացելոց: 43 BC էութեանն: 44 A երկրպագի: 45 BC շի: 46 BC շի: 47 BC ասար ի ժամուն ինքն: 48 BC ցուցանի: 49 BC ի մարմնաւորութեան: 50 A տար: 51 A եւ անս. B գոցի անսուտ: C անսուտ: 52 A շի: 53 C աստուածային: 54 BC գիրք: 55 BC շի՛ եթէ... եւ: 56 BC ձեզ: 57 AC շի: 58 BC Քրիստոս փիւ. եւ... մանուկն: 59 B նորին նմանքն. C նման նորին: 60 BC շիք: 61 A քրիստովնէից: 62 BC շի: 63 BC ունի: 64 BC շի: 65 BC շի: 66 BC աստուածային: 67 BC շի՛ մարմնաւորութիւն ... հաւատացեալք: 68 C համազոյական: 69 B Հօր: 70 BC զՏէր: 71 BC զերկրպագութիւն: 72 C հաւասարապէս: 73 BC ոչ որ իշխէ: 74 A անհնարին: 75 A որոշելո: 76 B յաստուածային: 77 BC շի: 78 BC շի: 79 BC պագիցէ: 80 C յերկիր: 81 BC ոչ որ: 82 BC կեանս: 83 A ապա. B ապ: 84 BC շի: 85 C շի՛ ապա... եղև: 86 C երկրպագանելով: 87 BC երկրպագէ. A երկիր պագանէ զի: 88 BC երկիր պագելով: 89 A առաքեալքն երկիր պագանելով Յիսուսի Քրիստոսի: 90 BC շի: 91 A հրեշտակք: 92 B սպասաւորէին նմա. C նմայ սպաս.: 93 BC երկիր պագելով: 94 B զԲանն ծնաւ: 95 A նոյն արինակ եւ: 96 C հրեայքն: 97 A խաշելով զմարմինն: 98 BC որ: 99 AB. գիրս: 100 B զօրութիւն. C մի զէմք մի զարութիւն: 101 A եւ նոյն:

էութիւն նորա¹⁰² ըստ տեսանելոյ¹⁰³ աստուածութիւնն¹⁰⁴, եւ ըստ տեսանելոյ մարմինն¹⁰⁵: Ոչ աստարացաւ¹⁰⁶ եւ ոչ բաժանեցաւ յաստուածային երրորդութիւնէն մարմնաւորութիւնն¹⁰⁷ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Քանզի յերրորդութեանն¹⁰⁸ թուեալ ասէ¹⁰⁹ ի մկրտութեանն զՈրդի¹¹⁰: Եւ զայս ասելով ոչ բաժանեմք զմարմինն. վասն զի ի¹¹¹ մահ¹¹² նորա մկրտութիւնն¹¹³ ի թողութիւն մեղաց եւ ի¹¹⁴ մարմնոյ յարութիւն տուեալ լինի. որ է աստուածութեանն գործ եւ ոչ արարածոյ բնութեան¹¹⁵: Քանզի մի եւ նոյն մարմինն եւ Աստուած որոյ մարմինն է¹¹⁶ եւ ոչ փոփոխելով մարմինն յանմարմնութիւն, այլ ունի զինքեան¹¹⁷ զմարմինն որպէս¹¹⁸ ծնաւ ի կուսէն¹¹⁹ եւ առաւել քան¹²⁰ զմեզ ըստ որում ի¹²¹ Աստուած Բանն միաւորեցաւ:

B. УТИЕ

(Содем—Франция)

ОБ АРМЯНСКОМ ПЕРЕВОДЕ ОДНОГО ТРАКТАТА АПОЛЛИНАРИЯ ПОД АВТОРСТВОМ ЕФРЕМА

(Резюме)

Из истории христианских литератур известно, что часть христологических произведений известного еретика Аполлинария Лаодикийского (IV в.) дошла до нас под мнимым авторством считаемых православными Афанасия Александрийского, Григория Чудотворца, Юлия Римского и Феликса Римского. В данной статье автор доказывает, что маленькое произведение „О святой Троице“, известное в армянской словесности под авторством Ефрема Сирина, также является трудом Аполлинария, сохранившимся на греческом, латинском и сирийском языках под авторством Юлия Римского. Армянский текст, переведенный с греческого, издается на основании трех рукописных списков (Константинополя, Еревана, Эскуриала).

B. OUTTIER

(Solesmes—France)

LA TRADUCTION ARMÉNIENNE D'UN TEXTE D'APOLLINAIRE SOUS LE NOM D'EPHREM

(Résumé)

On sait que dans l'histoire des littératures chrétiennes une partie des oeuvres christologiques du célèbre hérétique Apollinaire de Laodicée

102 բնութիւն նորա. BC էութիւն եւ նոյն ինքն մարդ: 103 BC տեսանելոյ: 104 BC աստուածութիւն: 105 BC տեսանելոյ մարդն: 106 B աստարացաւ: 107 BC մարմնաւորութիւն: 108 BC վասն զի բնդ երրորդութիւն: 109 BC ասէ: 110 BC զմարդկութիւն Որդոյ: 111 BC ի: 112 A մահն: 113 BC նորայ մկրտութիւն: 114 BC ի: 115 BC բնութիւն: 116 BC եւ ոչ Աստուած որոյ մարմին է. A ի: 117 BC ինքեան: 118 BC որ: 119 C կուսէ: 120 A եւ քան: 121 A եւ

